

ISHLAB CHIQRISH KORXONALARINING ATMOSFERA HAVOSINI IFLOSLANTIRISH MUAMMOLARI VA YECHIMI

¹Boyirov Z.R.

QarMII "Ekologiya va mehnat muhofazasi" kafedrasida katta o'qituvchi
(e-mail:z.boyirov@mail.ru +99890-721-11-41.)

²Eshqobilov Sh.N.

QarMII magistranti
(e-mail:z.eshqobilov@mail.ru +99899-073-95-98.)
<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.8042167>

ARTICLE INFO

Received: 06th June 2023

Accepted: 14th June 2023

Online: 15th June 2023

KEY WORDS

Tabiiy resurslar, atmosfera, sanoat korxonalarida, chiqarilma manbalari va miqdori, atmosferani ifloslantiruvchi moddalar, ruxsat etilgan chegaraviy chiqarilma.

ABSTRACT

Maqolada atmosfera havosini ifloslantiruvchi sanoat chiqindilari tahlili, sanoat korxonalarida chiqindilari miqdorini kamaytirish orqali tabiiy resurslarni muhofaza qilish chora-tadbirlari keng yoritilgan.

Tabiiy resurslarni muhofaza qilishning asosiy vazifalaridan biri atmosfera havosini sanoat korxonalarida chiqindilaridan ifloslanishidan muhofaza qilish hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasining "Atmosfera havosini muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonuniga muvofiq atmosfera havosi tabiiy resurslarning tarkibiy qismi bo'lib, u umummilliy boylik hisoblanadi va davlat tomonidan muhofaza qilinadi. Sanoat korxonalarida hududida yoki ularning yaqinida joylashgan aholi punktlarining atmosfera havosidagi ifloslantiruvchi moddalar konsentratsiyasi amaldagi sanitariya me'yorlari, qoidalari va gigiyena normativlarida belgilangan miqdorlardan oshmasligini ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Atmosfera havosini sanoat korxonalarida chiqindilaridan ifloslanishini oldini olishning asosiy chora-tadbirlariga chiqindi hosil qiluvchi manbalarni va ifloslantiruvchi moddalarni xatlovdan o'tkazish hamda ularning ruxsat etilgan tashlanma me'yorlarini ishlab chiqish, atmosfera havosini zaharli gazlardan muhofaza qilish uchun gaz-chang tozalovchi uskunalarni o'rnatish, chiqindisiz ishlab chiqarish texnologiyalarini tadbir etish, ishlab chiqarishda texnologik jarayonlarni germetiklash, zararli chiqindilarni yo'q qilish choralarini ishlab chiqish zarurdir[1].

Atmosfera tashlanadigan chiqarilmalarni xatlov (inventarizatsiya) dan o'tkazish korxonada hududi bo'yicha harakatdagi va qo'zg'almas ajratuvchi manbalarning joylashishi (tarqalishi), ifloslantiruvchi moddalar tarkibi va miqdori haqidagi ma'lumotlarni sistemalashtirish bo'lib, REChCh (ruxsat etilgan chegaraviy chiqarilma) o'rnatishning birinchi bosqichi hisoblanadi.

Birinci bosqichda atmosferani ifloslantiruvchi manba sifatida barcha ishlab chiqarish korxonalari to'g'risida malumotlar ya'ni joylashuvi joyi, korxonaning tarkibiy tuzilishi, ishlab chiqarish texnologik sxemalari va jarayonlarining tafsiloti, asosiy va yordamchi ishlab chiqarishdagi balans sxemalari to'planadi.

Chiqarilma manbalari va miqdori, yoqilg'i, xom ashyo va materiallarning yillik sarfi to'g'risida ma'lumotlar keltiriladi.

Ikkinchi bosqichda ko'z bilan kuzatish va asboblardan ajratuvchi hamda chiqarilma manbalarni tekshirishlar olib boriladi, chang-gaz tozalovchi qurilmalar samaradorligi o'rganiladi, ularni tafsirlari aniqlanadi.

Uchinchi bosqichda olingan natijalar tahlil qilinadi va tizimli tartibga keltiriladi, inventarizatsiya bo'limlari varaqalari to'ldiriladi.

To'rtinchi bosqichda inventarizatsiya natijalarini kelishish va tasdiqlash amalga oshiriladi[1].

Atmosferani ifloslantiruvchi moddalar ajralma va chiqarilmalari miqdori hamda tarkibi O'zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof - muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi tomonidan tasdiqlangan yoki unga bo'ysinuvchi tarmoqlar tomonidan rahbariy hujjat ko'rinishida ishlab chiqilgan va O'zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof - muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi bilan kelishilgan uslublar yoki "O'zbekiston Respublikasi korxonalari uchun atmosferaga chiqariladigan ifloslantiruvchi moddalar chiqarilmalari manbalarini ro'yxatga olish (inventarizatsiya qilish) va me'yorlashtirishni o'tkazish bo'yicha" (O'zbekiston Respublikasi tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasi raisining 2005 yil 15 - dekabrda 105 - sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan va O'zbekiston Respublikasi Adliya Vazirligida 2006 yil 3 - yanvarda 1533 - son bilan davlat ro'yxatidan o'tkazildi) yo'riqnomada keltirilgan uslublarga mos holda, zarurat tug'ilgan hollarda asboblardan yordamida o'lchab olingan natijalarga qarab aniqlanadi[4].

Ishlab chiqarish jihozlaridan atmosferaga chiqayotgan ajralmalar va chiqarilmalarni hisoblash ishlab chiqarishda, bo'linmalarda agregatlarning turli ishlash tartibi, jumladan ko'p bosqichli texnologik jarayonlarda turli bosqichlarda ishlashidagi farqlarini hisobga olgan holda amalga oshirish lozim.

Ajralma va chiqarilmalarning hisoblash uchun, ma'lum hisoblash uslubidan foydalanganda, tanlangan solishtirma texnologik ko'rsatgichlar mazkur korxonada (sex, bo'linma) da foydalanilayotgan, aynan shu texnologik jihoz (xom ashyo, material)ga mos kelishiga ishonch hosil qilish kerak.

Agar hisoblash uslubi bir nechta solishtirma ajratma (chiqarilma) (g/s) qiymatlariga ega bo'lsa, ularning qiymatlari xomashyo, materiallarning vaqt birligi ichidagi (odatda bir soatdan ziyod bo'lmagan) maksimal sarfidan kelib chiqib, jarayonning maksimal unumdorlik paytida hisobga olinadi.

Atmosferaga chiqariladigan qattiq komponentlar va aerozollarni hisoblashda, muallaq moddalarning ajralib chiqishi kuzatiladigan, umumhavo almashtirish tizimi bilan jihozlanmagan (chiqarilma eshik va derazalar orqali) binoda yoki ajratma manbasi mahalliy so'rish qurilmasi bilan jihozlanmagan (chiqarilma umum havo almashishi ventilyatsiya tizimi orqali amalga oshirilgan) hollarda, binoning berklilik darajasini hisobga oladigan tuzatish koeffitsienti qiymatini qabul qilish lozim[4].

Ko'p miqdorda qattiq zarrachalar ajraladigan ishlab chiqarish jarayonlarida tuzatuvchi koeffisientlarni aniqlash uchun ajratmalar dispers tarkibini asboblar yordamida o'lchashni, ifloslantiruvchi moddalarning atmosferaga chiqariladigan joylarida, amalga oshirishni tashkillashtirish lozim[2].

Atmosfera havosini ifloslantiruvchi (ajralma va chiqarilma manbalarini) manbalarni, shuningdek, chang tozalovchi va gazlarni ushlab qoluvchi qurilmalarni tekshirish, texnologik zanjir bo'yicha ketma - ket, ya'ni, asosiy qurilmalardan boshlanib qo'shimcha qurilmalarda tugatilishi maqsadga muvofiq bo'ladi.

Chiqariladigan mahsulot nomlari ishlab chiqarish reglamentiga, ajralma manbalari esa, jihozlar, chang - gaz tozalovchi va zararsizlantiruvchi uskunalar spesifikasiyasiga, texnologik reglamentlari va pasportlariga mos bo'lishi lozim.

Ifloslantiruvchi moddalarning nomlari, qiymatlari ekologik me'yoriy qiymatlari, REChU (ruxsat etilgan chegaraviy ulush) tasdiqlangan standartlarga to'g'ri kelishi shart. Agar ifloslantiruvchi moddalarning REChU bo'lmasa, ZTXD (atmosfera ifloslantiruvchi modda zararliligining taqribiy havfsizlik darajasi) bo'yichahisobishlariolibboriladi[1].

Tashkil qilingan ifloslantiruvchi moddalar chiqarilma manbalarining ko'rsatgichlarini (balandligi, diametri yoki ustki kesim yuzasi) texnologik reglament (chang - gaz tozalovchi uskunalari pasportlari) da ko'rsatilgan qiymatlarga mos kelishi yoki to'g'ridan - to'g'ri o'lchash natijalari qiymatlariga mos kelishi lozim[4].

Atmosfera havosiga ifloslantiruvchi moddalar chiqaruvchi korxonalarining chiqarilmalarini me'yorlashtirishdan maqsad - aholi sog'ligi va ekologik tizimning asosiy tashkil etuvchilari uchun havodagi ifloslantiruvchi moddalarning ruxsat etiladigan miqdorini belgilaydigan, shuningdek, korxonaga chegarasi ortida yoki uning sanitary himoyasi zonasida ekologik tizimga ruxsat etiladigan chegaraviy yuklamani ta'minlovchi atmosfera havosining sifat kriteriyalarining saqlanishini ta'minlashdir.

Sanoat (ishlab chiqarish) maydoni tashqarisida ifloslantiruvchi moddalarning yer usti ulushlarini hisoblash natijalari bo'yicha atrof - muhitga ta'siri qaysi toifaga mansubligidan qat'iy nazar, keyinchalik olingan natijalarni har bir ifloslantiruvchi moddaga o'rnatilgan kvota bilan mosligi aniqlanib, REChCh me'yorlari har bir ifloslantiruvchi modda, har bir aniq chiqarilma manbasi va to'liq korxonaga uchun o'rnatiladi[3].

Agar chang va gaz tozalovchi texnik qurilmalar mavjud bo'lsa, REChChni yil davomidagi qiymati ularning yil davomida ishlash davomiyligini inobatga olib hisoblanadi.

Chiqarilmalarni me'yorlashtirish bo'yicha ish olib borilganida, tabiiy resurslardan samarali va kompleks foydalanish va atrof - muhitni muhofaza qilish sohasidagi ilg'or fan va texnika yutuqlarini hisobga olib ularni amaliyotda joriy qilish kerak.

Qo'llanilayotgan texnologiyaning ekologik darajasini xarakterlaydigan, solishtirma chiqarilmalar ko'rsatgichlari asosida, ifloslantiruvchi moddalarning atmosferaga chiqarilmalarini qisqartirish bo'yicha zamonoviy texnologiya va texnik vositalarni qo'llash zarur.

Atmosferaning yer yuzasi qatlamida ifloslantiruvchi moddalarning tarqalishi maydon xaritasi korxonaning holatij rejasi bilan birlashtirilgan bo'lmog'i, hisoblash turi tugunlarida REChU_{m.b.} hissalarida maksimal ulushini ifodalovchi raqamlar ko'rsatilgan va sanoat chegaralari aniq belgilangan bo'ladi.

Hisob tahlillari asosida, kvotadan ortiq bo'lgan ingridientlar va chiqarilma manbalari uchun chiqarilmalarni kamaytirishga yo'naltirilgan tadbirlar ishlab chiqish kerak. Bu kabi ekologik tadbirlar sanoat korxonalarida ishlab chiqilishi va amaliyotda qo'llanilishi orqali atmosferani turli sanoat tarmoqlaridan chiqariladigan zararli gazlardan muhofaza qilish uchun eng maqbul yechim bo'ladi.

References:

1. Положение о порядке разработки и согласовании проектов экологических нормативов. Утверждено приказом Кабинета Министров РУз от 21 января 2014 года №14.
2. Atrof - muhitga ta'sirni baholash mexanizmini yanada takomillashtirish to'g'risida Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 7 sentyabrdagi 541-son qarori, Toshkent 2020.
3. "O'zbekiston Respublikasi hududida atrof tabiiy muhitni muhofaza qilishning iqtisodiy mexanizmlarini yanada takomillashtirish to'g'risi" da Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-apreldagi 202-son qaror, Toshkent 2021.
4. "O'zbekiston Respublikasi korxonalarini uchun ishlab chiqarish manbalarini inventeratrasi o'tkazish va atmosferaga ishlatiladigan moddalarning chiqarilishini tartibga solish bo'yicha yo'riqnomani tasdiqlash to'g'risi" da O'zbekiston respublikasi adliya vazirligida 2006 yil 3 yanvarda ro'yxatga olingan, 1533 - son ro'yxatga olingan.